

HOL ÉS MIKOR HALT MEG HUSZÁR GÁL?

DR. KOMÁROMY ANDRÁSTÓL.

A magyarországi hitújítás történetében Huszár Gál kétségtelenül kiváló helyet foglal el.

Hogy mily sikerrel terjesztette országszerte a reformatió tanait, leginkább bizonyítja az az erélyes üldöztetés, mit egyházi és világi hatóságok részéről indítottak ellene, s bár a nép, melynek prédikált, mindenütt pártjára kelt, sőt kassai fogsága alkalmával a városi polgárok és a magyar katonaság föllázadva üldözői ellen börtönéből is kiszabadította ¹ s gyakran tekintélyes emberek emeltek szót érdekében, mindamellett sehol sem volt maradása s 1555-től 1563-ig négy ízben kellett menekülnie hatalmas ellenségeinek boszúja elől.

Ez idő alatt Óváron, Kassán, Debreczenben s végre a komáromi csajkás vitézek között hirdette az új tanokat, nem csekély gondot okozva pártfogóinak, hogy Oláh Miklós vagy Verancsics kezeitől megóvhassák.

Komáromból az 1563-dik év elején Nagy István, a csajkások kapitánya segítette elő menekülését. ² Hová ment ezután? Bizonyosan meg nem mondhatjuk. Nem tudjuk hol s mikor született; mindezeideig titok volt előttünk halálának helye és ideje. A fennmaradt adatok csak szenvedései, viszontagságteljes életéről tanuszkodnak, de nincs nyoma, hogy valaha nyugodtabb napokat látott volna.

Azok, kik eddigelé életkörülményeinek földerítésével foglal-

¹ V. ö. Szabó Károly: Huszár Gál életéről s nyomdájáról. *Századok* 1867. 146. s kll. Fraknoi: Vilmos Huszár Gál Óváron. Kassán, Komáromban. *Századok* 1876. 22. l.

² Fraknoi id. m. 32. l.

koztak, s köztük a mult század végén Klanicza Márton evang. pap, napjainkban pedig Révész Imre és Szabó Károly, egyetértenek abban, hogy 1570 körül komjáthi pap lett s mint Szabó Károly bebizonyítja még 1574-ben is ott élt és működött sőt hamvai is valószínűleg komjáthi földben nyugsznak.

Hogy Huszár Gál a mondott időben valóbari Komjátiban tartózkodott, azt Révész Imre, illetőleg Szabó Károly Bornemisza Péternek 1574-ben kiadott énekeskönyve tanúsága szerint, melynek *nyomatása Comiatin kezdetett Huszár Gál által* igen alaposan következteti, sőt hogy komjáthi nyomdája még 1574-ben is virágzott, Szilvás Ujfalvi Imrének 1662-ben kiadott énekeskönyve után teljes bizonyossággal elfogadhatjuk.¹

Ezek az adatok azonban Huszár Gálnak komjáti papságára vonatkozólag magukban véve bizonyítékot nem szolgáltatnak, mert tudjuk, hogy Debreczenben is működött e lankadatlan buzgalmu ember vándornyomdája, anélkül, hogy az ottani protestáns gyülekezetnek maga Huszár Gál prédikátora lett volna.

A véletlen folytán nekem oly bizonyítékok jutottak kezeim közé, melyek mig egyfelől e kérdést illetőleg minden kételyt eloszlatnak, megerősítve Klanicza Márton, illetőleg Révész és Szabó Károly föltevéseit, addig másfelől Huszár Gál további sorsára vonatkozólag is eddig ösmeretlen adatokat szolgáltatnak.

Találtam ugyanis az országos levéltárban a Thurzó-féle iratok között bizonyos — a XVI-dik század második feléből származó följegyzéseket, melyek ghimesi báró Forgách Imre arany sarkantyus vitéz, Trencsén vármegyei főispán kézirata után egykorulag másolva² jó részben magukban véve is érdekes genealogiai adatokat tartalmaznak ugyan. *de helylyel-közzel históriai becsesel* is bírnak.³

¹ Szabó Károly: Régi magyar könyvtára 95. 332. sz.

² Forgách Imre második felesége Zrinyi Katalin, a szigetvári hős leánya volt, előbb Thurzó Ferencz hitvese s így Thurzó György nádor édes anyja volt. — Ez magyarázza meg, hogy e két családot közösen érdeklő följegyzések a Thurzók levéltárában is föltalálhatók.

³ Mocsáry Nógrád vármegyéről írott monographiájában egy pár adatot fölhasznált belőle. Erre hivatkozik Toldy. Ghimesi Forgách Ferencz váradi püspök magyar históriájában írott előszavában (Monument Hung. Hist. Script. XVI.), midőn annak halála napját Mocsáry illetőleg Forgách Imre föl-

E negyedrért hajtott naplószerűleg — bár az időrend szoros megtartatása nélkül vezetett följegyzések egyik lapján a következő sorok olvashatók:

«Anno 1573 die 26 februarii, donavit me Deus meus immensae misericordiae filiola infante, ex mea amantissima Coniuge domina Elisabet de Perén caelo in albescente in diem 26 februarii hora tertia, in Castro nostro Gymes. Cui nomen impositum Judyth. *Baptisata est in eodem Castro per Clarissimum virum dominum Gallum Huzár Concionatorem Comjatiensem praestantissimum Theologum die martii undecimo ejusdem anni.* Emericus Forgách.»

Ebből kitűnik, hogy Huzár Gál 1573-ban valóban komjáti pap volt, s mint ilyen keresztelte meg Ghimes várában Forgách Imrének leánykáját.

Mikor jött Komjátiba? teljes bizonyossággal meg nem határozhatjuk; véleményem szerint azonban ez nem sokkal Komáromból való menekülése után történhetett. Az 1563-dik év után ugyanis nincs többé nyoma, hogy Veráncsics, vagy Zay Ferencz kassai kapitány üldözte volna őt s ennek legtermészetesebb magyarázata, hogy a Forgách család birtokán Komjáthin teljesen visszavonulva, biztonságban élt, üldözőinek karjai oda el nem érhettek s a földesúr báró Forgách Imre védszárnyai alatt zavartalanul folytathatta nyomdája segítségével hitterjesztői munkásságát. — Annyi bizonyos, hogy ha Gál pap Komáromból menekülván valamelyik nagyobb város, püspöki székhely vagy királyi őrség közelében hirdeti a protestáns tanokat, nem sokáig marad biztonságban, de az 1563-dik év után többé nem foglalkoznak vele, s az egyházi és világi hatalmasokra nézve nem létezik többé, valószínű tehát, hogy működése szűkebb körre s épen Komjáti és a körülötte fekvő vidék területére szorítkozott.

Ugylátszik, hogy belefáradt már a zaklatott, sanyaruságteljes életbe s nyugalomba vágyott. Ezt Komjáthin fel is találta, de vajjon nem tévednek-e Révész és Szabó Károly, midőn azt hiszik, hogy örök álmát is itt aluszsza.

jegyzése után 1577. január 19-re teszi. Megfoghatlan tehát, hogy Deák Farkas Forgách Zsuzsánnájában (16 lap jegyzet) még 1588-ban is mint élőről emlékszik róla.

A már többször idézett Klanicza Márton ugyanis azt állítja, hogy Huszár Gál Komjáti laktában Forgách Ferencz váradi püspöktől sok hántalmat szenvedett,¹ miután pedig a komjáti nyomda működésének 1574-ben vége szakad, Szabó Károly összefüggést lát e kettő között s azt hiszi, hogy Huszár Gál nyomdája épen ez üldöztetések következtében szünt meg, mint nem sokkal utóbb a Bornemisszáé Semptén. Pedig a dolognak mint alább látni fogiuk más magyarázata van.

Egy mult századbéli író Ember Pál, Huszár Gált élete végén pápai prédikátornak sőt dunántúli superintendensnek tartja s véleményét Tóth Ferencz, Weszprémi sőt maga Bod Péter is elfogadta. Honnan meritette föltevését? Meg nem mondhatjuk, annyi bizonyos, hogy a miből látszólag következtetett, az a tárgyilagos kritika világánál meg nem állhat, mert mint már Tóth Ferencz is kimutatta, az a pápai pap, ki 1577-ben a hercegszöllősi zsinat végzéseit kinyomatta, nem *Huszár Gál* mint Ember Pál állítja, hanem *Huszár Dávid volt.*²

Tóth Ferencz ennek daczára elfogadja Huszár Gál pápai prédikátorságát, Révész Imre kitér e kérdés elől, Szabó Károly azonban, miután a nevet illetőleg magából a hercegszöllősi zsinat végzéseiből nyilvánvalónak látja Ember Pál tévedését, bebizonyítja, hogy hamis nyomokon jár s határozottan kimondja, hogy Huszár Gál pápai papságát történelmi valóságnak el nem ösmerheti (i. h.)

De bár Szabó Károly tudományát senki sem vonhatja kétségbe, s alaposságát a történetírás körül a kútfők fölhasználása tekintetében minkenki ösmeri, mindazonáltal a jelen esetben Ember Pál részén áll az igazság, *mert Huszár Gál élete végén valóban a pápai gyülekezet prédikátora volt, s hamvai is ott nyugosznak.*

Ezt pedig ismét a szóban forgó országos levéltári kéziratból tanulhatjuk, mely a következő sorokat tartalmazza:

«Anno MDLXXV 23. oktobris dominus Gallus Huzár, Parens meus alter et amicus longe omnium carissimus. Theologus doctissimus Evangelii Dei concionator fidelissimus

¹ Fabó András: Monum. Evang. aug. Conf. in Hung. III. 160.

² Szabó Károly i. h. 161. l. A különböző írók véleményét tüzetesen ösmerteti s bírálja. Ember Pál munkáját kiadta Lampe: Hist. Eccl. Ref. in Hung.

et indefessus, magno bonorum luctu ac dolore peste obiit in oppido Papa, die quem vir optimus et plane Divinus multo ante salvus ac incolumis sibi sumpnum futurum non semel vaticinatus fuerat. Emericus Forgách de Gymses.»

Látjuk tehát, hogy Huszár Gál 1575. október 23-án mint pápai pap halt meg pestisben, — Forgách Imre jól értesültségét lehetetlen kétségbe vonni; második szülőjének, legkedvesebb barátjának nevezi Huszár Gált, magasztaló szavakat használ jellemzésére, mikből a legőszintébb szeretet hangja mellett, a lelkesedésig menő tisztelet is átérzik.

Forgách Imre megemlékezése azonban nem pusztán az egyén szempontjából jellemzi ez érdemes férfiut, része van abban kora általános hitének, mely prófétai szellemet, látnoki erőt tulajdonított az «*igaz hit*» bajnokának, ki megjósolta magának a jövődőt. Ez mindenesetre tanulságos dolog lenne arra nézve, ki Huszár Gál életét s hitterjesztői munkásságát tüzetesebb tanulmány tárgyává teszi.

Ember Pálnak tehát igazat kell adnunk Huszár Gál pápai praedikátorságát illetőleg, bár lehetséges, hogy ez pusztán a véletlen dolga, és Szabó Károly nem fogadhatta el s józan kritikával nem volt szabad elfogadnia azt a következtetést, melynek alaptalanságát mindenki nyilván látta. — Tévedése tehát nem róható föl ellenfele érdemül, hanem pusztán a hiteles adatok hiányának tulajdonítható.

Hogy a komjáti nyomda működésének megszűnése tehát, szoros összefüggésben áll Huszár Gál pápai papságával, most már mondanunk is szükségtelen s aligha nem csalódik Klanicza Márton, midőn Forgách Ferencz váradi püspököt Huszár Gál üldöztetésével vádolja. — Nem lehet föltenni ugyanis, hogy Forgách Imre, ki maga protestáns volt,¹ az általa oly nagy mértékben becsült lelkipásztort ne lett volna képes a saját birtokán megvédelmezni tulajdon testvérétől, ki különben is a maga korá-

¹ Ezt bizonyítja 1586-ban írott végrendelete (a nemzeti múzeum könyvtárában lévő gr. Forgách-család levéltárában), mindenkéül pedig az a körülmény, hogy leányát Huszár Gál által kereszteltetvé. Nagy Iván is említi, hogy 1573-ban a Gergely-naptár befogadása ellen többek között a Trencsén vármegyei protestánsokhoz is levelet írt. Nagy Iván. Magyar. csal. IV. 206.

ban nagy szerepet vivő, előkelő államférfi lévén, nincs nyoma, hogy sokoldalú tevékenysége a protestáns papok s épen testvér-öccsének kedvelt embere ellen is nyilvánult volna, ha csak az nem indithatta reá, hogy Imre urat épen ő térítette ki a katolikus egyház kebeléből.

Véleményem szerint ugyanis, Forgách Imrének Huszár Gálra mondott eme szavai: «*Parens meus alter*», minden körülmények tekintetbe vételével helyesen csak ekkép magyarázhatók, s belőlük a főúr és a prédikátor között más viszonyra következtetést vonunk nem lehet.

Forgách Ferencz különben a váradi püspökségnek csupán címét viselte, s a magyar ügyekbe való befolyását sohasem az egyházi téren, de fontosabb statuskérdéseknél érvényesítette. — E befolyásnak azonban Ferdinánd halálával vége szakadt, s az önérzetében megsértett, az udvar által mellőzött férfi már 1568-ban, megköszönve Miksa kegyeit, elhagyja Magyarországot. — Ezentúl pedig teljesen az erdélyi dolgok vették igénybe s Magyarországon a pártos urak közé számították.¹ Huszár Gál komjáti működésének lénypontja pedig épen a 70-es évek elejére esik, az ösmeretes tényeket tehát Klanicza vádjaiival össze nem egyeztethetjük.

Huszár Gál Pápára való költözködésekor valószínűleg nyomdáját is magával vitte, de hogy a herczegszöllősi zsinat végzései halála után két évvel 1577-ben nyomattak-e, s hogy a pápai lelkipásztorságban utódja, Huszár Dávid, az ő fia volt-e? — jelenleg is eldöntetlen kérdések maradnak.²

¹ Toldy Ferencz. i. h.

² A tisztelt czikkíró úr becses közleményéhez, melylyel Huszár Gál halálának évét eldöntötte, legyen szabad hozzáadnunk azt, hogy a magyar történelmi társulat 1881. évi eperjesi kirándulása alkalmával, az eperjesi ev. Collegium könyvtárában napfényre került Huszár Gál, elveszettnek hitt Énekes könyvének egy teljes példánya, mely 1574-ben hely nélkül jelent meg s melynek előszavát Huszár Gál Comiatin 1574-ben okt. 6-án írta. A könyv ismertetése megjelent a Századok és a Magyar Könyvszemle 1881-diki folyamában s ezen leírásból kétségtelen az: hogy Huszár Gál 1574. okt. 6-án még Komjátiban tartózkodott és csak ezután mehetett Pápára, hol legfőlebb egy évet töltöthetett, mert 1575. okt. 23. meghalt. Ezen adattal Huszár Gál életének utolsó éveit tisztázva vannak.